

Jurga Dzikaitė
Dainora Eigminienė
Darius Kuolys
Aušra Martišiūtė-Linartienė

Literatūra

8 klasė

I knyga

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Vilnius, 2017

Turinys

Pratarmė	5
1. Meilės ir draugystės galia	
<i>RENESANSO MEILĖS LYRIKA</i>	11
FRANČESKAS PETRARKA. Sonetai	12
ADOMAS MICKEVIČIUS. Laurai	14
ADOMAS MICKEVIČIUS. Nemunui	15
VILJAMAS ŠEKSPYRAS. Sonetai	16
PETRAS ROIZIJUS. Epitafijos	18
<i>VILJAMAS ŠEKSPYRAS IR „ROMEO IR DŽULJETA“</i>	21
<i>Apie Viljamą Šekspyrą</i>	22
VILJAMAS ŠEKSPYRAS. Romeo ir Džuljeta	27
<i>KAZYS BORUTA IR „BALTARAGIO MALŪNAS“</i>	80
<i>Apie Kazį Borutą</i>	81
Iš Kazio Borutos autobiografijos, dienoraščio, laiškų	87
KAZYS BORUTA. Baltaragio malūnas	99
<i>LIETUVIŲ MEILĖS LYRIKA</i>	159
MAIRONIS. Jūratė ir Kastytis	160
MAIRONIS. Ant Drūkšės ežero	164
MAIRONIS. Nuo Birutės kalno	164
SALOMĖJA NĖRIS. Gyvenimo giesmė	166
SALOMĖJA NĖRIS. Be bažnyčios	167
SALOMĖJA NĖRIS. Draugystė	167
KAZYS BORUTA. Su viesula ir su mylima	168
KAZYS BORUTA. Pro pūgą su mylima	168
KAZYS BORUTA. Vėjų meilė	169
ANTANAS MIŠKINIS. Elegantiškai sninga	170
ANTANAS MIŠKINIS. Nebežinau, kas daros	170
ANTANAS MIŠKINIS. Laiminga meilė	171
JONAS AISTIS. Man tave	172
JONAS AISTIS. Augo sode	172

PAULIUS ŠIRVYS. Iš versmės man atnešk tą mėnulį	173
PAULIUS ŠIRVYS. Liepsnabokščiai klevai	173
PAULIUS ŠIRVYS. Palik tik dainą man	174
PAULIUS ŠIRVYS. Prie pasakų miesto	174
JANINA DEGUTYTĖ. Meilei	175
ALDONA GUSTAS. Eilėraščiai	176
ANTANAS A. JONYNAS. Sentimentalus	178
ANTANAS A. JONYNAS. Eilėraštis	178
Apibendriname temą ir įsivertiname	179
Patarimai	191
Sąvokų žodynelis	201
Tekstų ir iliustracijų šaltiniai	205

*Jaunystė – mikliausios kūrybos laikotarpis.
Rodos, imtum ir kalnus verstum.*

Marija Gimbutienė, gimnazijos metų dienoraštis

Mieli aštuntokai, mielos aštuntokės!

Jūsų rankose naujas literatūros vadovėlis – besitęsiantis pasakojimas apie Lietuvės ir pasaulio kultūrą, iškilias asmenybes. Šios asmenybės ir jų kūriniai Jums padės kelti ir svarstyti svarbius gyvenimo klausimus, geriau pažinti save ir pasaulį, kurti save kaip asmenybes.

Pasakojimui, kaip jau žinote, reikia pasakotojo – juo šiame vadovėlyje tampa literatūros mokytojai ir mokslininkai. Pasakotojais kviečiame būti ir Jus – tik tuomet pasakojimas bus gyvas ir įtraukiantis. Pasakotojas kalba auditorijai – tiems, kuriems pasakojami dalykai rūpi, kurie kelia klausimus, ieško atsakymų, gali ir nori padaryti daugiau, nepristinga atidos, kantrybės ir darbštumo.

Pradėkime nuo to, ką šiame vadovėlyje skaitysime. Visų pirma stiprius Lietuvės ir pasaulio literatūros kūrinius, kurie kalba apie jausmus – nuostabą, meilę, susižavėjimą, draugystę, skausmą, padeda juos pažinti ir išreikšti. Vėliau stabtelėsime ir klausime, ką reiškia *atminti*, kodėl ir šiandien svarbu *atminti*, kai dabarties pasaulyje už mus atmena begalė modernių technologijų. Gyvosios atminties tema mus nuves prie literatūros, kuri atskleidžia žmogaus pasirinkimų vertę kraštutinėse, ribinėse gyvenimo situacijose. Kalbinsime Jūsų bendraamžius, kurie, patyrę praėjusio amžiaus skaudžius istorijos sukrėtimus, stengėsi iš paskutiniųjų priešintis smurtui, melui, išsaugoti žmogiškumą ir padorumą. Metus baigsime kalbėdamiesi apie juoko

prasmę. Juokas telkia ar žeidžia? Kada juokas gelbsti – padeda gintis nuo baugios prievartos bei absurdo? Kodėl verta į save ir savo poelgius kartais pažvelgti su šypsena?

Literatūros tekstai vadovėlyje atrinkti taip, kad per vienerius mokslo metus taip pat pažintumėte ir suprastumėte, kuo savitos literatūros rūšys ir žanrai. Skaitomi kūriniai turėtų Jums atverti pačias įvairiausias raiškos galimybes. Jūs mokysitės įsitraukti į patį kūrybos procesą: nagrinėsite tekstus, aiškinsitės jų reikšmes, siesite jas su asmenine patirtimi, susiformuosite, išsakysite ir argumentais ginsite savo nuomonę, poziciją. Literatūros lauką išplės ir papildys iliustracijos: dailininkų, fotografų, scenografų, liaudies kūrėjų darbai, kurie padės Jums pažvelgti į literatūrą kitokiu, savitu, žvilgsniu, pamatyti naujų reikšmių.

Vadovėlyje atrasite daug ir įvairių užduočių: jos skirtos ir asmeniniam darbui, ir darbui grupėse. Vienos stiprins Jūsų gebėjimą savarankiškai tyrinėti, kitos – naujas žinias ir suvokimą išmėginti praktiškai. Vienoms užduotims pakaks vadovėlio, kitoms prireiks ir vaizdo ar garso įrašų internete. Kartu su mokytoju nuspręsite, kurias užduotis atlikti būtina, su kuriomis pakanka tik susipažinti – Jūs patys atsakote už savo mokymąsi.

Jums, augantiems ir kuriantiems savo pasaulius, tenka labai svarbi užduotis – išmokti remtis literatūros ir kultūros sukaupta išmintimi, kad galėtumėte laisvai ir prasmingai veikti.

Kazys Boruta ir „Baltaragio malūnas“

Gyvena tas, kuris – kovoja.

Smarkiai gyvenk...

Esi žmogus ir būk!

Kazys Boruta

Kazys Boruta

Apie Kazį Borutą

Kazys Bōruta (1905–1965) – neramios sielos kūrėjas, aistringai mylėjęs gyvenimą, palikęs mums vieną įspūdingiausių lietuviškų meilės romanų ir stiprios, drąsios, maištingos asmenybės gyvenimo pavyzdį.

Rašytojas gimė Kūlōkų kaime, netoli Marijāmpolės, turtingo ūkininko šeimoje. Tikėjo esąs kilęs iš jotvingių – senos karingos baltų genties – kunigaikščių. Vaikystėje lankė rusišką pradinę mokyklą gretimame Liudvināvo miestelyje, nes kitokios čia dar nebuvo, o lietuviškus mokslus ėjo namie – klausydamasis savo senelės ir kitų senų žmonių pasakojimų. Per Pirmąjį pasaulinį karą su tėvais pasitraukė į Māskvą. Ten pradėjo lankyti gimnaziją, o gatvėse stebėjo net dvi 1917 metais Rūsijoje vykusias revoliucijas. Po karo grįžęs į giminę tėsę mokslus Marijāmpolės „Žiburio“ gimnazijoje, vėliau perėjo į čia veikusią

Kazys Boruta Vīenoje

mokytojų seminariją. Savo tiesiais klausimais, ginčiais, užsispyrimu trikdė ir stebino mokytojus: buvo jų pramintas „amžinu Boruta“, o draugų vadintas ir „revoliucionieriumi“. Protestuodamas prieš draugo pašalinimą iš mokyklos už kairiąsias pažiūras, K. Boruta įstojo į kairiojo jaunimo organizaciją – aušrininkus, padėjo leisti „Aušrinę“ – kairiųjų moksleivių laikraštį. Baigiamųjų egzaminų išvakarėse pats buvo išmestas iš mokytojų seminarijos už dalyvavimą Gegužės 1-osios šventėje.

Kurti K. Boruta pradėjo jau mokykloje. Marijāmpolėje tuo metu būta gyvo literatūrinio gyvenimo: būrėsi jaunieji literatai, mieste apsigyveno iš Amėrikos grįžusi rašytoja Žemaitė. Būdamas penkiolikos metų, K. Boruta išspausdino pirmąjį eilėraštį, sulaukęs dvidešimties – pirmąją poezijos knygelę „A-lo!“. Rašydamas sekė vyresniais lietuvių poetais: Baliu Sruoga, Kaziu Binkiu. Mokėsi iš vokiečių ir rusų poetų modernistų. Pamažėl atrado savo – neramų, audringą – poetinį balsą.

1924-aisiais K. Boruta atvyko į Kaūną – įstojo į neseniai įkurtą Lietuvōs universitetą studijuoti lietuvių literatūros ir istorijos. Laikinojoje sostinėje tapo socialistų revoliucionierių – eserų – partijos nariu, įsitraukė į politinę kovą už socialinį teisingumą. Universitete su draugais surengė protesto akciją prieš mirties bausmę, kuri virto riaušėmis. Dėl to K. Boruta 1925 m. buvo mėnesį įkalintas ir pašalintas iš aukštosios mokyklos. Netrukus išvyko į Vīenos universitetą studijuoti rusų kalbos, literatūros ir filosofijos. Trumpam grįžęs į Lietuvą, vedė kovą draugė, revoliucionierė Oną Kazanskaitę. Netrukus ir vėl buvo suimtas. 1927-aisiais pasitraukė į Rįgą.

Avangardinio žurnalo „Trečias frontas“ trečiojo numerio viršelis. Dailininkas Telesforas Kulakauskas. 1930 m.

Ten išleido poezijos rinkinį „Kryžių Lietuva“, kuris tėvynėje buvo uždraustas platinėti ir jaunimo skaitytas slapta. Po metų už revoliucinę veiklą ištremtas ir iš Latvijos. Išvyko į Austriją ir tęsė studijas Vienos universitete, gyveno Berlyne. Užsienyje būdamas telkė kūrybiniam darbui jaunuosius Lietuvės rašytojus: su jais 1930–1931 metais leido modernų kairiosios krypties literatūros žurnalą „Trečias frontas“, kuriame bendradarbiavo ir rašytojai Petras Cvirka, Salomėja Nėris.

1931-aisiais K. Boruta grįžo į Lietuvą, ketindamas užsiimti tik literatūrine kūryba. Tačiau 1933 metais kartu su dukrelės besilaukiančia žmona Ona vėl buvo suimti. Surakintas grandinėmis Kauno gatvėmis vedamas iš kalėjimo į teismą. Už jaunystės revoliucinę veiklą nuteisiamas ketverius metus kalėti. Kalėjime daug skaito, rašo tarptautinių žodžių žodyną, verčia į lietuvių kalbą užsienio rašytojų kūrinius. Po dvejų metų, užtarus B. Sruogai, V. Krėvei,

K. Binkiui ir kitiems rašytojams, K. Boruta išleidžiamas į laisvę. Pagaliau atsideda kūrybai. Parengia ir 1938-aisiais išleidžia lyrikos rinktinę „Eilės ir poemos“, kuri maištinga, nepriklausoma dvasia paveikia tuo laiku į literatūrą ateinančią Vytauto Mačernio ir Broniaus Krivicko kartą. K. Borutos lyriką anksti pastebi ir lenkų poetai: būsimasis Nobelio premijos laureatas Česlovas Milošas jo eilėraščius verčia į lenkų kalbą ir skelbia savo poezijos rinkinyje.

Poezijoje K. Boruta teigė jam svarbias vertybes: asmenybės laisvę, kovą prieš prievartą, teisingumą siekį, maištą prieš gyvenimo rutiną. Pats poetas sakė: „Kaktomušiais per gyvenimą ėjau, už viską širdimi mokėjau, tokius ir eilėraščius iš širdies rašiau.“ K. Borutos poezija kupina nerimo, protesto, maišto. Jai būdingi pasikartojantys vėjo, vėtros, viesulo, audros įvaizdžiai, įspūdingos metaforos, šiurkščios kalbos ir atviro jausmo dermė.

K. Borutai pasitraukus iš politinės veiklos, keitėsi ir jo kūrybos pobūdis. Po revoliucinio įniršio, grūmojimų, permainų siekio atsigręžiama į pastovų tautos pasaulį – liaudies kūrybą, papročius, istoriją. Rašytojas artimai bendrauja su lietuvių dailininkais Antanu Gudaičiu, Juozu Mikėnu, kurie tuo metu grįžę iš Parýžiaus mėgino savo kūryboje jungti liaudies meno tradicijas su moderniu stiliumi. K. Boruta sukuria ir 1938 m. išleidžia pirmąjį savo romaną „Mediniai stebuklai“ – poetinį pasakojimą apie kaimo menininką dievdirbį.

Kazys Boruta prie rankraščio Lietuvos Respublikos metais

Į tautos kūrybos pasaulį rašytojas rėmėsi ir tragiškiausiais Lietuvos okupacijų ir Antrojo pasaulinio karo metais. Eilėraščių pasveikinęs naują sovietų valdžią, netrukus skaudžiai išgyvena tėvynėje prasidėjusį raudonąjį terorą. Pats su šeima bėga iš Vilniaus, kad nebūtų ištremtas į Sibirą. Lietuvą užėmus vokiečiams, Vilniuje Didžiosios gatvės palėpėje slepia žydų vaikus ir pabėgėlius iš geto, visokeriopai talkina žydų gelbėtojai, bičiulei Onai Šimaitei. Išneša iš geto draugo, žydų poeto Avromo Suckeverio kūrinius. Pirmaisiais karo metais pats netenka žmonos Onos, kuri susirgusi miršta. Lieka vienas su maža dukrele Egle. Dirba Lietuvių literatūros institute, neleidžia naciams iš Mokslų akademijos rankraštyno išvežti poeto Adomo Mickevičiaus rankraščių – dėl jų net susimuša su vokiečiams tarnavusiu pareigūnu. Vėliau sielvartaus, kai jo išgelbėtus rankraščius sovietų valdžia atiduos Lėnkijos Liaudies Respublikai.

1942-aisiais per keletą savaičių, blaškydamasis tarp šaltos Didžiosios gatvės palėpės, Vilniaus gatvių ir kavinių, parašė „Baltaragio malūną“ – antrąjį romaną – patį brandžiausią, svarbiausią savo kūrinį. Pasak literatūrologo Vytauto Kubiliaus, šis romanas niūriu okupacijų ir teroro laikotarpiu pačiam rašytojui buvo tarsi „gynybinė siena, pastatyta iš pasakos mitologinių vaizdinių, iš dainos sudvasinto lyrizmo ir švelnaus žodžio, sauganti svarbiausias tautos dvasines ir kultūrinės vertybes nuo pražūties.“ K. Boruta šį kūrinį parašė ištiktas asmeninės tragedijos, sukrėstas bolševikinės ir hitlerinės okupacijos, nepaprastai susirūpinęs savo krašto, tautos, žmogaus likimu ir išlikimu. Remtis ilgaamžė tautos patirtimi bei išmintimi, glaustis prie savo tautos rašytoją skatino jo vyresnieji draugai V. Krėvė ir B. Sruoga. Romanas blogio visagalybės akivaiz-

Kazys Boruta prie darbo stalo sovietiniais metais

doje teigė žmogaus jausmų grožį, gyvenimo pilnatvę, būtinybę nenusilenkti prievartai, išsaugoti orumą ir garbę.

„Baltaragio malūnas“ buvo išleistas 1945-aisiais – pirmaisiais pokario metais. Tačiau tuoju pat „dėl netinkamo, pesimistinio, žalingo tikrovės vaizdavimo“ sovietų valdžios jis buvo uždraustas, išimtas iš knygynų ir bibliotekų. O netrukus savo draugės poetės Onos Lukauskaitės-Poškienės, įsitraukusios į antisovietinę pogrindinę veiklą, bute buvo suimtas ir pats K. Boruta. Trejetą metų jis kalintas Rusų lageryje Vilniuje. Išėjęs iš kalėjimo nuolat buvo sekamas sovietų saugumo, net buvusių draugų valdžiai skundžiamas. Ilgą laiką jam neleista skelbti savo kūrybos. Todėl ėmėsi vertimų, bet ir juos galėjo pasirašinėti tik svetima pavarde. Tarp kitų užsienio autorių teatrui K. Boruta tuo metu vertė ir V. Šekspyrą.

Sovietų režimui švelnėjant, K. Boruta pamažu sugrįžo į Lietuvos kultūrinį gyvenimą: išleido pasakų rinkinį „Dangus griūva“, liaudiško humoro apysaką „Jurgio Paketurio klajonės“, redaktorių verčiamas ilgai taisė „Baltaragio malūną“, kurio naują, gerokai papildytą variantą išleido 1962-aisiais. Rašytojas mirė 1965 m. Vilniuje. Palaidotas Rusų kapinėse greta Jono Basanavičiaus ir kitų Lietuvos rašytojų.

Kaip ir spėjo K. Boruta, „Baltaragio malūnas“ jį pergyveno. Tikrojo pripažinimo ir šlovės romanas sulaukė po autoriaus mirties: pasirodė net 10 knygų leidimų, 7 vertimai į užsienio kalbas: vokiečių, latvių, estų, rusų, lenkų, islandų, čekų. Romanas ne kartą inscenuotas teatre, jo pagrindu režisierius Arūnas Žebriūnas, poetas Sigitas Geda ir džiazo kompozitorius Viačeslavas Ganelinas sukūrė pirmąjį lietuvišką miuziklą „Velnio nuotaka“. O Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, pagaliau buvo perleistas, visuomenės susigrąžintas ir pirmasis, meniškėsnis – karo metais sukurtas – „Baltaragio malūno“ variantas, kuris šiandien pasiekia ir mokyklas.

Klausimai ir užduotys

1. Susipažinę su K. Borutos biografijos faktais ir toliau pateikta dokumentine medžiaga, parenkite intriguojantį pasakojimą apie rašytojo gyvenimą ir kūrybą. Savo pasakojimą galite iliustruoti ir vaizdine bei garsine medžiaga.
2. Remdamiesi dokumentine medžiaga, grupėse aptarkite K. Borutos požiūrį į gyvenimą ir kūrybą: kokiomis vertybėmis ir principais, kokia asmenine patirtimi šis požiūris grįstas?
3. Grupėse panagrinėkite, kokia K. Borutos asmenybė, koks jo charakteris, koks santykis su tikrove atsiskleidžia rašytojo dienoraščiuose, laiškuose, autobiografijoje, draugų ir artimųjų atsiminimuose. Kuo ši asmenybė savita, išskirtinė? Kuo Jus stebina? O gal žavi ar piktina? Savo įžvalgas ir išvadas pristatykite klasėje.
4. Savo Meno dienoraštyje iš pateiktos dokumentinės medžiagos išsirašykite Jums svarbias K. Borutos mintis, įžvalgas. Pasvarstykite, kuo jos Jums svarbios.
5. Atkreipkite dėmesį į rašytojo nuotraukas ir karikatūrą: kaip jose atsiskleidžia K. Borutos asmenybė?

Juozo Penčylos pieštas Kazio Borutos šaržas, 1940 m.

Iš Kazio Borutos „Autobiografijos“, rašytos 1957.IV.12

Prieš pusamžį gimiau sename, daug kovų pakėlusiam Sūdūvių krašte, kur į Šešupę įteka du upokšniai – Sūduonia ir Dovinė, o lygumos suvilnija kalnais ir kalneliais... Tarp tų kalnelių apstu piliakalnių, vien tik mano gimtiniame Kūlōkų kaime, taip pramintame pagal padavimą todėl, kad senieji gyventojai, svetimoms šalims užpulti, pritrūkę kitų apsigynimo priemonių, juos išdaužę kumščiais kūlokais ir iš savo kaimo išgrūdę... <...> O mūsų krašto žmonės – stataus ir atkaklaus būdo – ar neprimena senųjų sūdūvių, kurie ištisais amžiais kovojo dėl savo žemės. <...>

Dar mano vaikystėje buvo pas mus toks paprotys: vežioti po kaimą per kiemus pasavaičiui senus pavargėlius benamius išlaikyti ir karšinti. Kaimynas atveždavo pas kaimyną paliegusį senelį, moterys kaisdavo kubilus, išsprausdavo senelį, apvilkdavo naujais marškiniais, pavalgydindavo ir paguldėdavo prie krosnies. Priimti seną pavargėlį į namus buvo garbės ir moralės pareiga. Senu papročiu – pavargėlį priimti į savo namus – Dievą priimti. <...> Vienas senelis Juras, bene Paketurio pavarde, ilgai važinėjo po mūsų kaimą. Senukas poterių nemokėjo ar užmiršęs buvo, o visokių pasakų, nutikimų, padavimų – begales!.. Atsisėdęs prie krosnies ant šilto priemūrėlio tuojau pradėdavo sekti. Užsiklausydavo moterys ir vyrai, o mūsų, vaikų, ir atginti nuo senio Juro Paketurio negalima buvo. <...>

Į mokyklą eidavome iš kaimo visas vaikų būrys tris penkis kilometrus į valsčiaus miestelį Liudvināvą. Dviklasė mokykla buvo skiriama lietuviams katalikams, dėstoma rusų kalba ir vadovaujama sulenkėjusio ir sucarbernėjusio mokytojo, griežtai draudusio vaikams gimtąją kalbą. Tai ir mokėmės kaip papūgos, nieko nesuprasdami, tiktai kaldami ir kartodami. O lietuviška mokykla buvo prie motinos ratelio ir prie krosnies, kai atsilankydavo Juras Paketuris su senovės pasakojimais.

Tą mano pradžios mokslą nutraukė 1914 metais Pirmasis pasaulinis karas, mus nublokšdamas į Vilnių ir net į Māskvą. Ten gyvenome karo tremtinių vargais, o aš pradėjau lankyti gimnaziją. Per (1917 metų) Vasario revoliuciją su kitais paaugliais vaikiausi suglumusius žandarus, o paskui per Spalio revoliuciją irgi visur painiojau si gatvėse kaip daug ką matęs vyras, nors dar tik dvyliktų metų... Po revoliucijų ir karo pertraukos sugrįžome atgal į gimtinę. <...>

Lankiau Marijāmpolės „Žiburio“ gimnaziją ir labai jaudinausi, kad vyresnieji suolo draugai išeidavo savanoriais, o aš dar netikau į jokus kovotojus. Bet greitai pradėjau ir pats kovoti, sueidamas į konfliktą su klerikališka (senų tradicijų) gimnazija. <...>

Tada visose mokyklose ėjo arši pasaulėžiūrinė kova. Jaunimas nerimo, blaškėsi, neišsitemko tradicinių pasaulėžiūrų rėmuose, ieškojo naujų santykių su pačiu savim, gimtuoju kraštu ir visu pasauliu. <...> Kai mano suolo draugą direktorius kunigas pašalino iš mokyklos kaip „bažnyčios ir tėvynės“ priešą, protestuodamas trenkiau kumščiu ir perėjau į aušrininkus (į jaunimo organizaciją), kur būrėsi visi kairieji mokiniai. Paskui netrukus ir pats buvau pašalintas prieš pat išleidžiamuosius egzaminus už Gegužės pirmosios šventę. <...>

O su literatūra aš buvau susirišęs iš pat vaikystės, kai apie raštą supratimo neturėjau. Viskas dar būdamas, susidėdavau daineles ir pasakas, kurias pats sau niūniuodavau ar kitiems padainuodavau ar papasakodavau. Paskui, pramokęs rašto ir apsipažinęs su literatūra, prirašiau

krūvas popierių, sekdamas kitų pavyzdžiais ir persirgdamas visas vaikiškas literatūros ligas iki kraštutinių modernistų ir formalistų, o kartais iki tuščių barškalių. Tik daug vėliau sužinojau, kad reikia rašyti paprastai ir nuoširdžiai, kaip jauti ir galvoji, kad rašto ritmas sutaptų su širdies plakimu ir minties bangavimu. Bet ne visada man tai pavykdavo. <...>

Tai ką aš daugiau galiu jums pasakyti, mieli skaitytojai? Rodos, nieko. Lauksiu, ką jūs man pasakysite.

Kazys Boruta. *Drauge su draugais*, Vilnius: Vaga, 1976.

Kazys Boruta ir Ona
Kazanskaitė-Borutienė

Iš Kazio Borutos sovietų kalėjime 1948 metais rašytų atsiminimų „Gyvenimas drauge su draugu“. Juose rašytojas dukrelei Eglei pasakoja apie karo metais mirusią jos motiną, savo žmoną Oną Kazanskaitę-Borutienę

Mūsų jaunystės idealas buvo – laisvas, gražus, tobulas žmogus ir tokių pat lygiateisių žmonių visuomenė, be žmogų žeminančios prievartos, išnaudojimo ir pavergimo, ko taip daug mūsų gyvenime ir su kuo niekada žmogus negali sutikti. Todėl ir mums teko daug kovoti, dažnai pralaimėti ir nukentėti, ne kartą suklysti ir skaudžiai dėl savo klaidų kankintis, bet mūsų širdyse visada buvo gyvas laisvojo žmogaus idealas ir pasiryžimas dėl jo kovoti ir eiti nors ir sunkiausią gyvenimo kelią... <...>

Kas buvo Tavo motina, o mano jaunystės draugas? <...>

Ji buvo malūnininko duktė. Tėvas iš Pabaltijo vokiečių kilęs, motina – lietuvė, ūkininko duktė. <...>

Kazys Boruta su vaikais: iš kairės – Eglė Borutaitė ir Marulė Abraitytė, 1949 m.

Anė (Ona) su draugais norėjo, kad Lietuvoje būtų teisingiausia tvarka ir visiems būtų gera ir laisva gyventi. <...>

Vieną kartą, kai mes vaikščiojome Nemuno ir Neries santakoje, aš prakalbėjau:

– Onele, nepyk, – nenoriu aš tavo gyvenimo sugriauti. Aš pats nežinau, kas su manim bus, kur aš pasuksiu ir kur nueisiu. Tik žinau, kad daug velnių manyje daužosi, ir neišvengti man audros, kuri gal viską sulaužys. <...>

Mes svajojome apie poeto ir revoliucionierės skaisčią meilę, kurios jokia kasdienybė negali suteršti. Ir kartąėjome per pūgą gatvėmis. Abiem staiga paaiškėjo, kad taip teks eiti ir per visą gyvenimą. Ir mudu klaidžiojom džiūgaudami po pūgą, tarsi jos šniokštyme girdėdami savo gyvenimo ateities galingą muziką.

Po to klaidžiojimo per pūgą aš parašiau eilėraštį „Su viesula ir su mylima“. Onai labai jis patiko, tarsi rado ji jame savo širdies atbalsį.

Tokio gyvenimo nujautimu mes gyvenome ir kitokio nenorėjome ir neišsivaizdavome.

Kazys Boruta. *Gyvenimas drauge su draugu*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.

Iš Kazio Borutos dienoraščio

1942. X. 31

Atvažiavau į Vėlnių tikrai tam, kad būčiau poetas. Kad surasčiau vėl save. Praėjo dveji metai – daug išgyvenau, bet neparasiau nė vieno eilėraščio.

Kas aš pagaliau esu?

1949. V. 18

3 metai karo, 3 metai kalėjimo, 3 metai tarpo – benamio bastymosi...

1958. VI. 1

Ruošk knygas tokias, kokias norėtum būsimoms kartoms palikti. Blaiviai žiūrėk į gyvenimo ratą ir šešėliams neleisk užstoti šviesos.

1958. I. 23

Rodos, durnas esu ir be reikalo perdirbinėju „Baltaragi“.

1958. III. 25

O paskutinį mūšį su savim ir dėl savęs turi laimėti ir galutinai būti savimi. Tada viską laimėsi.

1958. VI. 9

Reikia susitaikyti su atstumto ir ujamo menininko likimu. Nieko nepadarysi, tai visos raidos išvada. Nusiraminti ir kuo daugiau įsigyti filosofinio požiūrio. Tada ir su savimi taiką surasi. O savo darbą dirbti rimtai, nepasiduodant jokiems kompromisams.

1958. VIII. 5

Skaidriai žiūrėk į pasaulį!

1961. V. 10

Nėra kitos laimės, kaip darbas. Tai ir dirbk. O visa kita savaiame ateis ir praeis. Pasilik tik darbas. Jis – amžinybė.

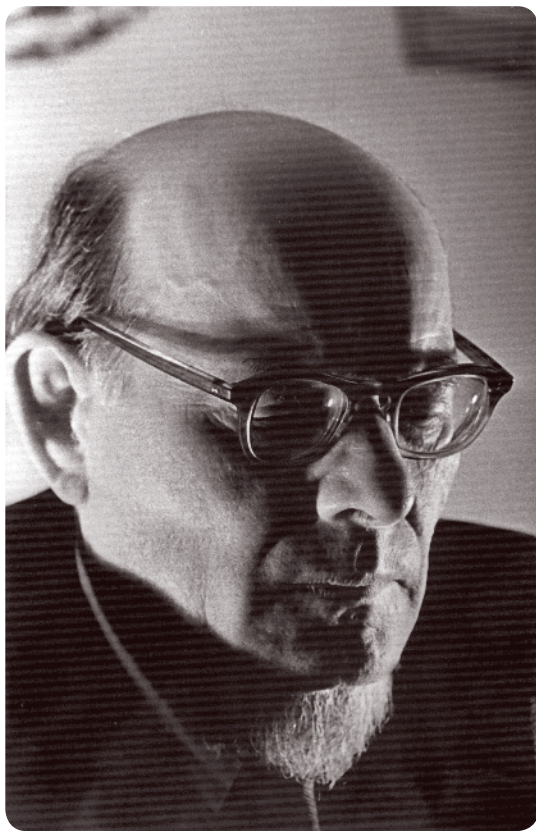
1961. VIII. 31

Atūžia devinta banga.

Bet dar liko kova. Paskutinė žūt būtina kova su likimu. Ji tragiškai graži – jėgų sukaupimu ir net akimirkos negale. Tai ir kovok! Negi pasitrauksi iš gyvenimo be paskutinio mūšio?

1961. XI. 13

Dėl „Baltaragio malūno“ gali būti ramus, jis plumptytas, bet tave pergryvens. Bus ir tavo kančia išpirkta ir nušvies – bent truputėlį – amžinybės patamsę. Tai apsiramink.

Kazys Boruta gyvenimo saulėlydyje

1961.XII.28

Reikia savim būti ligi galo, – pasakyti tai, ką privalai, o visa kita – niekai. Sunkus dalykas – konfliktas su savo amžiumi, bet tuo keliuėjai ir turi eiti ligi galo. Toks tavo likimas. Ir nėra ko dėl to graužtis.

1962.V.9

Pagaliau – penkerius metus prikankinę – atiduoda spaudai naują „Baltaragio malūno“ laidą. <...> Gal kada kas atras tiesą ir ją atstatys. O dabar su durniais ginčytis – save ir Baltaragį nuvaryti prieš laiką į grabą.

1962.VI.11

Baigiau „Baltaragio malūno“ korektūras. O vis dėlto gali pasidžiaugti tokia knyga ir atgauti pasitikėjimą savimi.

1963.VI.16

Menas daugiau negu gyvenimas nepakenčia jokio kompromiso, kur jis, ten mirtis. O mano pareiga gyvenimą teigti ir teisybę ginti. Tada jis reikalingas ir amžinai gyvas.

Iš Kazio Borutos laiškų

Rašytojui Vincui Krėvei, žurnalo „Skaitymai“ redaktoriui, siųsdamas spaudai poemą „Pasaka“ ir kitus kūrinius, 1921.XII.25, iš Kūlōkų kaimo

Savo poema stengiaus sukurti tikrą mūsų būties pasaką. <...> Aš manau, jog šiais kūriniais žengsiu tą pirmąjį žingsnį į meno žinyną. Būt gera, jei neapsigaučiau.

Draugui, rašytojui Antanui Venclovai, 1922.VII.30, iš Kūlōkų kamo

...aš nenoriu vos mirksnio žmogus būti. Man rodos, kad gyvent – tai taip, kaip ta audra: nuūžt, nugriaut visa sau nuo kelio ir prieit, prie ko reikia: arba prie Dievo, arba prie velnio! <...> Tu supranti – aš Kazys, ir dar Boruta...

1925.III.3

Reikalauju sau teisės Žmogumi būti.

Poetei Salomėjai Nėriai, 1929.IX.30, iš Vėnos

Menkas poetas, jei jis eilėraščių savo gyvenimu nerašo. Tai visai ne poetas, bet tik šiaip sau rašantis. O mūsų poetai nemoka rašyti eilėraščių savo gyvenimu. Todėl jų gyvenimas troškus ir eilėraščiai nuobodūs. Reikėtų drąsos. Reikėtų pasiryžimo. Reikėtų su eilėraščiu taip jaustis, kaip su mylimaisiais. <...> O poetui reikia būti didvyriu. Ne apie tuščią puikybę kalbu, bet jėgą poetu būti.

Seseriai Magdalenai Borutaitei, 1929.XII.5, iš Vėnos

Apsirgau aš nelaiminga tėvyne. Nelaimingas aš šiandien vien tik todėl, kad lietuviu jaučiuosi. <...> Laisvės niekas veltui negauna, na, ir lietuviams iš dangaus ji nukristi negalėjo.

1930.IV.10, iš Vėnos

Paskutiniu laiku aš vis daugiau domiuosi Indija. Ten daugiau žino, negu pas mus. Ten mintis ne tokia baili... <...> Dažnai aš prisimenu mūsų močiutę ir labai gailiuosi, kad aš savo laiku nedariau užrašų jos išmintingų kalbų. Man niekaip iš galvos neišeina „medis saloje vidury jūrų“. Tai be galo tikslus apibūdinimas mūsų kultūros. <...>

Visos vertybės sugriautos, visos šventybės abejotinos, doleriško barbarizmo laikai, – krizė, kurioje blaškosi Eurōpa, gali baigtis Eurōpos mirtimi ar naujos kultūros kūryba.

Poetei Salomėjai Nėriai, 1931.II.25, iš Berlyno

Aš pasitikiu Tavo pasiryžimu, Tavo drąsa ir – dovanosi – tiesiu ranką draugystei. Tai man ne gestas, nes nieko nėra man brangesnio gyvenime, kaip draugystė. Taigi, mano miela drauge, pagyvensim dar taip, kad aplinkui gyvenimas skambės kaip eilėraštis.

Žmonai Onai Borutienei, 1931.IV.4, iš Berlyno

Aš aiškiai ir tiksliai matau pradžių naujo gyvenimo. Todėl stiprybės, mano mieliausia, blai-
vumo ir valios savarankiam būti. Nesimūčyk (nesikankink) dėl nieko, nesiklapatyk (nesielvar-
tauk), žiūrėk, kad atsigautum, pasitaisytum, nes man pačios tokios reik, kaip arklys su obuoliais
(apysaka dar šita vis nebaigta). Drūčiai, drūčiai Tave bučiuoju ir be galo myliu.

1931 (be mėnesio, dienos ir vietos)

Smarkiai gyvenk...

Rašytojui Vincui Krėvei, 1933. V.7, iš Kauno sunkių darbų kalėjimo

Gerbiamas Profesoriau, širdingai dėkoju Tamstai už susirūpinimą mano likimu. Ta pačia
proga (rašyti galiu tiktai vieną laišką per dvi savaites) leiskite per Tamstą padėkoti prof. Vincui
Mykolaičiui-Putinui ir Lietuvos rašytojų draugijos valdybai už pareiškta rašytojišką solidarumą.

Žmonai Onai Borutienei, 1933.IX.10, iš Kauno sunkių darbų kalėjimo

Miela ir brangi, pasimatymų nesulaukiant, tenka rašyti laiškas, nors čia pas mus nieko ypa-
tingo neatsitiko ir niekas nepasikeitė. Dabar laukiu, kol iš prokuratūros pareis „Žanas Kristofas“
(prancūzų rašytojo Romeno Rolano romanai, kurį K. Boruta kalėjime išvertė į lietuvių kalbą),
tada užsiimsiu vertimais.

Draugei Onai Šimaitei, 1933, iš Kauno sunkių darbų kalėjimo

Dabar aš bendrai praeitimi gyvenu, tai ir „praeties“ knygas skaitau. Čia (kalėjimo bibliote-
koje) yra didieji rusai Levas Tolstojus ir Fiodoras Dostojevskis, tai juos baigiu skaityti. Dabar įsi-
tikinau, kad geresnės knygos būtinai reikia bent kas 10 metų pakartoti. Tiek daug naujo surandi,
kad jas perskaityti antrą kartą svarbiau, negu naujausias naujienas. Be to, aš vis rengiausi, o čia
truputį pradėjau susipažinti su lenkų klasikais ir lenkiškai. Čia yra progos, bibliotekoj yra gražūs
Adomo Mickevičiaus, Julijaus Slovackio ir kitų rinkiniai, todėl jų griebiesiu.

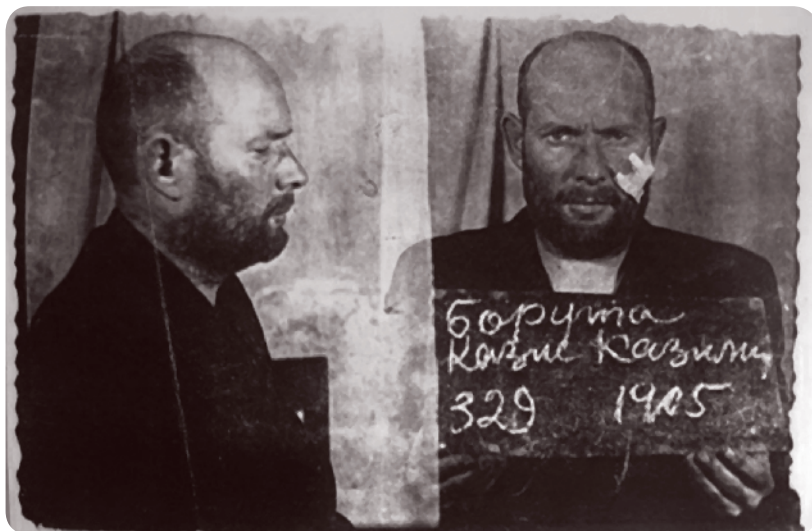
Žmonai Onai Borutienei, 1935.IV.14, iš Marijampolės kalėjimo

Brangioji mano! Nauja bėda, o gal ir pragiedrulis: gavau iš Vilniaus laišką, ten norį išleisti
mano knygą lenkų kalba. Vertimus parūpinę poetai Česlovas Milošas ir Teodoras Bujnickis.
<...> Kas išeis – pažiūrėsim. Parašyk, kad išleidę prisiųstų porą egzempliorių.

**Draugei Onai Šimaitei, Antrojo pasaulinio karo metais už žydų gelbėjimą nacių įkalintai
Dachau koncentracijos stovykloje ir po karo likusiai gyventi Parįžiuje, 1960.V.28 iš Vilniaus**

Laimingos Tau kelionės po Europą ir pasiekti Anderseno tėviškę! Ir man jis iš visų pasako-
rių geriausiai patinka. O aš šįmet vasarą turbūt keliausiu po Lietuvą. Traukia kiekvienas kampas,
kur dar nesu buvęs. Gailiuosi, kad jaunystėje per mažai keliavau. Rašytojas savo kraštą turi pa-
žinti skersai ir išilgai kaip savo kambarį.

Kazys Boruta. *Drauge su draugais*, Vilnius: Vaga, 1976.

Kazys Boruta sovietų kalėjime, apie 1946 m.

Apie Kazį Borutą ir jo kūrybą draugai, artimieji, mokslininkai

Mokyklos draugas, poetas Antanas Gustaitis:

Jautrios sielos suvalkietį Kazį Borutą labai nervino ir mūsų mokyklų auklėjimo ir mokymo tradicija. Mes buvome šviečiami tarsi bažnyčioje iš sakyklos. Mokinys privalo savo mokytojų klausyti, jų dėstomą dalyką įsidėmėti, atsiminti ir klausimais be jokių savo pastabų pakartoti. Bet neleistina per pamokas kelti kokių nors švietėjui ar esamai santvarkai nepatogių religinių, visuomeninių ar politinių dulkių, kurios drumsčia jaunos galvos ramybę.

Bet Kazys Boruta nebuvo iš tų paklusniųjų, kurie, mokytojo autoriteto prislėgti, pagarbiai tyli, nosį įrėmę į kumštį. Ir mūsų žemesniuosius kursus vis pasiekdavo nauji pasakojimai apie „disputus“ per tikybos, istorijos ar literatūros pamokas. Dėl to jau tada jį išskyrėme kaip retą tokį „revoliucionierių“.

Duktė Eglė Borutaitė:

Kartais gaudavome iš Tėvo (sėdinčio po karo Vilniuje sovietų kalėjime) slaptus raštelius, kuriuos jis perduodavo per į laisvę išeinančius kalinius ar lagerio tarnautojus. Sužinoję, kada Tėvą veš iš ryto į darbus, nubėgdavome prie Rusų lagerio vartų ir pasilipę ant akmeninės tvoros stebėdavome išvažiuojančius atvirus sunkvežimius, prisodintus kalinių. Sunkvežimiuose ant šoferių kabinos stogelio sėdėdavo sargybiniai su atkištais šautuvais ir šunimis. Visa kalinių masė buvo vienodai pilka, reikėjo akylai žiūrėti, kuris iš jų su akiniais – tai galėjo būti Tėvas. Jokių ženklų, kad pamatėme viens kitą, negalėjome duoti. Tik iš Tėvo pasuktos galvos ir šypsenos suprasdavome, kad jis mus matė. Tada dumdavome į mokyklą Ignoto gatvėje, į pamokas.

<...>

Tėvo darbo kabinete Vilniuje buvo daug paveikslų, rūpintojėlių, ir ne tik jo kabinetas, bet ir visi namai atrodydavo labai jaukūs. Rudenimis, kai iš Kūlōkų ar Pājiesio (kur greta Kaūno prieš karą buvo pasistatę namus) atveždavo obuolių, jis mėgo gražesnius išdėstyti šalia knygų ant lentynų krašto. Namai pakvipdavo obuoliais ir tai jam primindavo vaikystę ar laimingus metus Pājiesyje.

Rašytojas Vincas Mykolaitis-Putinas:

Jis (Kazys Boruta) buvo teisingas, tiesus, doras žmogus, nuoširdus patriotas, nekenčias fanatizmo ir bukaprotiško siaurumo, vis tiek, kur jis bepasireikštų.

Įrašas dienoraštyje po K. Borutos mirties, 1965 m.

Susitikimai su Kaziu Boruta. Atsiminimai, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.

Gimtinės obelis. Kazio Borutos nuotrauka

Jaunystės draugas, rašytojas Juozas Baltušis:

Galutinai įsitikinau, kad rašytojas K. Boruta gyvena vien praeitim; kad jis tebėra gerokai apkrėstas nacionalistiniu raugu; kad jis serga liguista didybės manija, yra įsikalbėjęs esąs atstovas kažkokios lietuvių tautos – ne tos lietuvių tautos, kuri stato komunistinę ateitį, o kažkokios kitos, jam vienam težinomos. Ši mintis taip giliai įstrigusi K. Borutos sąmonėje, jog jis nebepajėgia suprasti, kad ši tariamoji „lietuvių tauta“ yra tik jo liguistos fantazijos produktas, nieko bendro neturįs su tikrove, ir kad jis pats jau seniai tapo „generolu be armijos“.

Iš skundo, rašyto 1961 m. Komunistų partijos vadovybei
Baltaragio malūnas ir jo byla, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

Literatūrologas Vytautas Kubilius:

Kazys Boruta sukūrė savo gyvenimu bei kūryba tam tikros laikysenos ir elgsenos simbolį. Jis išpūdingiausiai išreiškė lietuvių literatūroje platų, laisvą ir nekompromisinį žingsnį prieš vėją.

Lietuvių lyrikoje iki tol dar niekas nemokėjo taip gaivališkai būti laisvas kaip Boruta.

Jis sukūrė naujos pasakojimo rūšies – poetinio romano – stilistinę normą, atsiremdamas į liaudies dainų ir pasakų poetiškumą.

Boruta įprato žiūrėti į save kaip į aktyvią jėgą, tvarkančią gimtojo krašto likimą.

Pagrindinė Borutos moralinė formulė – „esi žmogus ir būk“. Kentėk ir stauk, paguldyk galvą, bet išlik žmogum.

Vytautas Kubilius. *Kazio Borutos kūryba*, Vilnius: Vaga, 1985.

Literatūrologė Vanda Zaborskaitė:

Artėjant Nepriklausomybės griūčiai, pasirodo Kazio Borutos poezijos rinktinė „Eilės ir poemos“ (1938), kuri kaip laisvo ir nepriklausomo žmogaus balsas prisidėjo prie būsimų žeminių (naujos, ryšio su gimtąja žeme ieškojusios poetų kartos) poetinės pasaulėjautos formavimosi. Mat 1938 metais pirmuosius jaunuoliškus žingsnius į literatūrą žengė Broniaus Krivicko ir Vytauto Mačernio karta.

Vanda Zaborskaitė. *Trumpa lietuvių literatūros istorija*, Vilnius: Baltos lankos, I dalis, 2000.

Literatūrologė Dalia Striogaitė:

Kazio Borutos „Baltaragio malūnas“ gimė iš didžiulės emocijų įtampos („blūdas užėjo“), rašymą stimuliuojanti vidinė jėga. Kūrinys labai intymus ir apibendrinantis: jame lietuviško identiteto ir Borutos idealų pasaulis, vaizduotės skrydis, praradimo tragika (gal ir savo paties būsimo tragiško likimo nuojautos), refleksijos apie žmogaus ir tautos būtį valdančias jėgas bei dėsnius.

Rašytojas tarsi atsivėrė dideliame nuoširdžiam pokalbiui apie jausmus, tikras ir netikras vertybes, apie likimą, gyvenimo prasmę, laikinumą ir amžinybę. To pašnekesio forma – pasaka. <...>

Romano herojai žūva neatsižadėję siekių, sielvartą išsėmę iki dugno, patyrę prasmingos būties absoliutą. Veikėjų vidinio grožio, vitalizmo, dvasinių vertybių akcentavimas – tai priešinimasis negailestingam žmogaus nuvertinimui, gyvenimo nupiginimui karo laikotarpiu.

Tikro žmogaus ir gyvenimo pilnatvės ilgesį „Baltaragio malūno“ autorius skaitytojui stengiasi primygtinai įteigti, jį tarsi užburti. Ne veltui kūrinyje toks svarbus poetinis pradas, emocijų bangavimas, išpuoselėta kalbos ritmika, kalbėjimas pakylėtais poetinės leksikos žodžiais ir perifrazėmis.

Norima įtvirtinti poetišką tiesą: gyvenimas nepaprastai gražus ir dosnus, kad, nepaisydami įvairiais pavidalais atsiveriančio blogio, tikėtume idealais ir žmogaus didybe. <...>

Baltaragis, Jurga ir Girdvainis, nors ir žūva atsidūrę kraštutinėse galimybių situacijose, iš esmės – nenugalėti. Jų pergalė vidinė. Tai pralaimėjimo laimėjimas. Baigiasi konkretus gyvenimas, bet neišnyksta žmogaus troškimų grožis. O prieštaravimai ir skausmingos negandos kaip tik išryškina vertybes, kurios, kad ir kažin kas būtų, leidžia tikėti gyvenimu ir ateitimi.

Dalia Striogaitė, „Ir iš tikrųjų susipina pasaka su tikrove...“ *Kūrinio istorija*. – *Baltaragio malūnas ir jo byla*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

Kazys Boruta apie „Baltaragio malūną“:

Mudu su Baliu Sruoga, vadinas, Balys iš Baibōkų ir Kazys iš Kūlōkų, du didžiausiu netikėliu, buvome pasiūsti (1940 metų vasarą) dvaro ieškoti lietuviškai literatūrai. <...> Visiškai nusivylę dvarais, pasukome mašiną, kur ji pati neša lietuviškais keliais ir keleliais, ir patekome į Paudruvės kraštą, kur buvome iš karto sužavėti. Pasukome į pirmą apsamanojusią sodybą ant Udruvės ežero kranto, kur buvome širdingai priimti... <...>

Tada nejučiomis prisiminiau rašytą ir užmestą apysaką apie obuolmušius, su kuriais važinėjo mandras jaunikis Girdvainis septynias mylias aplinkui, ieškodamas sau merginos, kad su ja galėtų lėkti per gyvenimą kaip vėjo sparnais. <...>

Kazys Boruta
apie 1942 m., kai
rašė „Baltaragio
malūną“

Girdvainio obuolmušius prisiminęs, paklausiau:

– O ar nebuvo čia kur vėjinio malūno su velniais?

– Kur nebus, – tarsi nustebo, tarsi apsidžiaugė šeimnininkas. – Kaip tik buvo toks Baltaragio malūnas...

<...>

(Kitą rytą sėsdamas į mašiną pasakiau Sruogai:)

– Galvoju apie paprastą epą, kur susikerta žmogaus sąmonė ir pašmonė su visokiais velniais ir vaiduokliais. <...>

Paskui, kai prislėgė klaiki okupacija, grasindama mus sunaikinti, mano ausyse vėl sužvengė obuolmušiai, keldami pasipriešinimą ir atkaklumą, o vaizduotėje vėl atgijo Baltaragis su visais savo išgyvenimais ir sielvartais, nustelbdamas kitus mano rūpesčius ir priversdamas visokiomis aplinkybėmis – besibastant, besislapstant, šąlant ir badaujant – užrašyti puslapį po puslapio seną padavimą.

Gal ne viską aš kaip reikiant užrašiau ir pats suabejojau, daviau juodrašį paskaityti Baliui Sruogai.

– Paibelis tave žino, ką tu čia parašei, – tarė Sruoga perskaitęs. – Bet nieko... Baltaragis ir tave pergyvens, jei tik išliks...

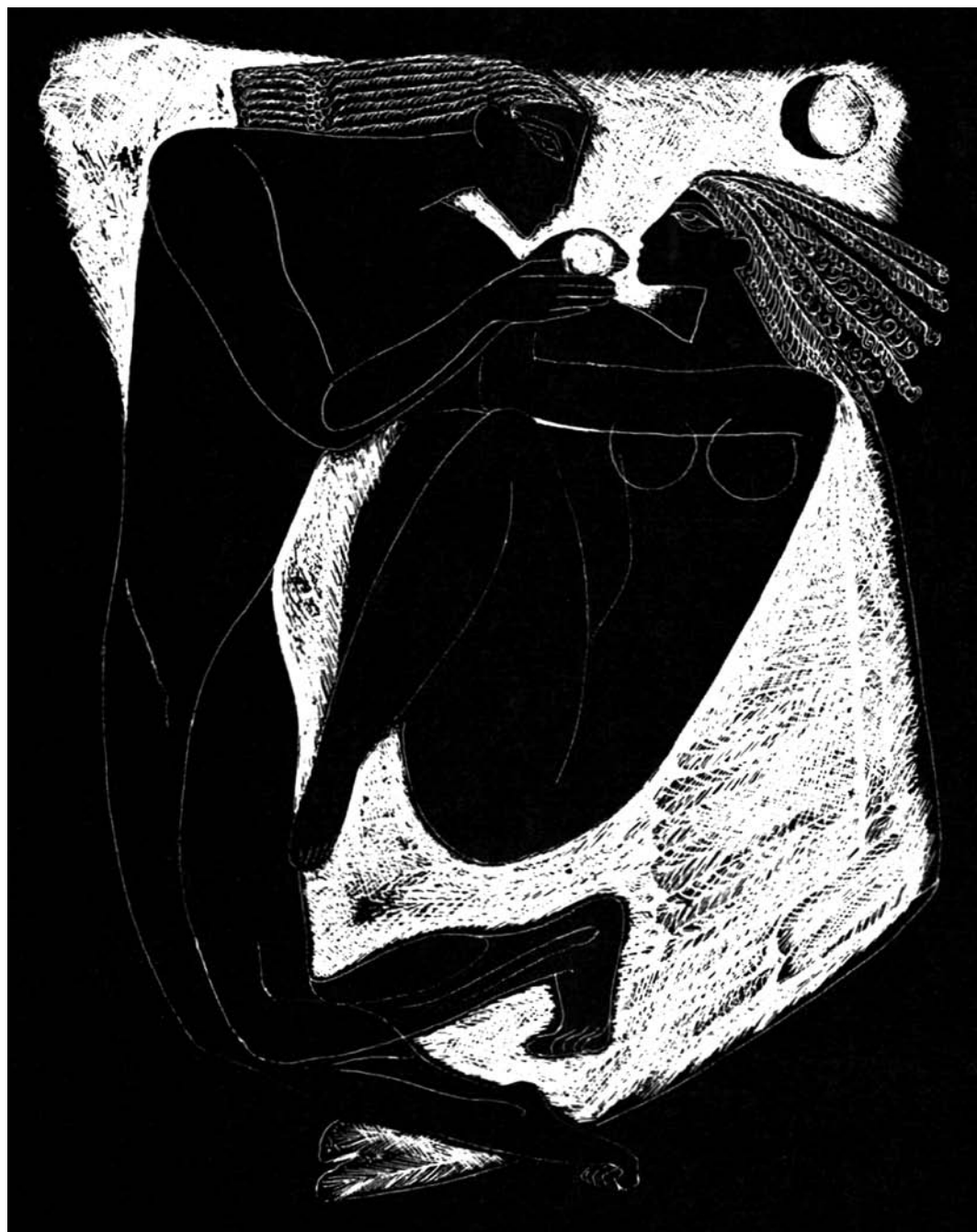
<...>

Pagaliau „Baltaragio malūnas“ nei pasaka, nei padavimas – jis atsirado kaip mano širdies raštas apie save patį ir savo kraštą, kuris mane žavi kaip gražiausia pasaka.

Kazys Boruta. Baltaragio malūno byla. – *Baltaragio malūnas ir jo byla*,
Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

Pirmasis
„Baltaragio
malūno“
leidimas 1945 m.,
ilustruotas grafiko
Jono Kuzminskio
raižiniais

Iš Stasio Krasausko iliustracijų „Giesmių giesmei“, 1966 m.

Pirmą kartą skaitysite ir nagrinėsite visą romaną. Nuo XIX amžiaus romanas tapo skaitomiausiu žanru. Ir šiandien romanus atsiverčiame dažniau nei poezijos ar dramos knygas.

Išsamesnę pažintį su romanu pradėsite nuo Kazio Borutos „Baltaragio malūno“ – ypatingo, poetiško kūrinio lietuvių literatūroje.

Romānas (lot. *romanus* – romėnų, romaniškas, susijęs su Antikos ir Viduramžių Romos kultūra) – epo žanras; didelės apimties, sudėtingos sandaros prozos kūrinys, kuriuo siekiama aprėpti vaizduojamo gyvenimo visumą. Romanui būdingas laike ir erdvėje išplėtotas siužetas, ryškūs ir dinamiški veikėjų charakteriai.

I

Ant Udruvės ežero stataus skardžio stovėjo Baltaragio vėjinis malūnas. Nuo neatmenamų laikų mosavo jis savo dideliais sparnais, tarytum būtų norėjęs pasikelti ir nusukti nuo pakriūtės.

Žemai pakalnėje tyvuliavo skaidrus Udruvės ežeras, plačiai išsišakojęs tarp aplinkinių kalnų, apaugusių pušynais, ir slėnių, užtrauktų pelkių maurais. Baltaragio malūnas buvo ant aukščiausio kranto, ir jo sparnai, šmėkščiodami iš tolo pro mėlynas pušų viršūnes, sukdavosi prie mažiausio vėjelio, kuris padvelkdavo nuo ežero.

Udruvės ežero vandenys nuolatos skalavo malūno kalno apgriuvusį šlaitą, tarytum norėdami jį nugriauti su visu malūnu. Bet pragyveno Baltaragio tėvų tėvai, ežeras visą laiką skalavo pakrantę, o malūnas vis stovėjo kaip stovėjęs ant pakriūtės, jo sparnai sukosi, ir jis nuolatos užė. Tas jo užimas susiliedavo su ežero murmėjimu ir sudarydavo kažkokį svaiginantį gaudesį, kuris užkerėdavo savo paslaptinumu.

Ar ne jis buvo užkerėjęs ir paskutinį Paudruvės malūninką – Baltrų Baltaragį, kuris vienišas gyveno tame malūne su savo vienturte dukra Jurga. Senas našlys taip labai mylėjo savo dukrą, kad dieną naktį akių nuo jos nenuleisdavo, kartais nušvisdamas visas, tarsi nepaprastos laimės apšviestas, o kartais taip nuliūsdamas ir susirūpindamas, kad net žilų plaukų vainikas apie nuplikusią jo galvą dar labiau išbaldavo. Ką galvodavo ir ką jausdavo senas malūninkas, niekas nežinojo, nebent nujautė, kad gražuolė dukra – visas jo gyvenimas.

O dukrai maža buvo rūpesčio, ko tėvas nušvinta ar pražyla į ją žiūrėdamas. Jai visas gyvenimas atrodė kaip linksmas jaunystės juokas, o jos kiekviename žvilgsnyje juokėsi aštuoniolika nerūpestingų metų. Tai buvo viso Paudruvės kaimo pati smagiausia mergina, kuri savo skambiu juoku, savo linksmų akių gundančiais žvilgsniais ne vieną jaunikį buvo išvedusi iš proto ir ne vieną dar žadėjo išvesti. Tai buvo tikra išdykėlė, našlio tėvo išpaikinta vienturtė, kuri iš visko juokus krėtė ir pati pirmoji juokėsi.

Ne vienas norėjo pasivogti jos tą juoką visam gyvenimui, bet niekas neišeidavo, nors kažin kaip sugundyti stengdavosi. Linksma nerūpestinga Jurga išeidavo laisva iš visų meilės pinklių ir

dar smagiau kvatodavo. Vienas po kito važiuodavo jaunikiai su piršliais į Baltaragio malūną, bet neįstengdavo atvažiuoti. Vos tik privažiuodavo prie Udruvės šakoto ežero, ir patys nesuprasdavo, kaip paklysdavo, nors Baltaragio malūnas iš tolo per mylią būdavo matyti.

Čia būta kažkokios neįspėjamos paslapties, kuri mandriausius suklaidindavo, ir niekas negalėdavo suprasti, kas pagaliau pastoja piršliams kelią pas Baltaragio dukterį. Net giedriausią pavakarę staiga kildavo iš ežero rūkas, kuris aiškiausią dieną paversdavo tamsiausia naktimi, ar patys arkliai, nežinia ko išgąsdinti, pasukdavo iš tiesaus kelio į šunkelius ir dievai žino kur nuveždavo, ar ežero sąsmaukų tilčiukai, – o jų buvo ne vienas, bet septyni, – staiga dingdavo, ar dar kažkas atsitikdavo, tiktai piršliai, užuot nuvažiaavę į Baltaragio malūną, atsidurdavo visai kitoje Udruvės ežero pusėje, arba dar blogiau, čia pat prie malūno, klampiose Pinčuko pelkėse, kuriose ligi aušros kankindavosi, nerasdami kelio, o išaušus pamatydavo, kad po plynias pakalnėje murdosi, keikdamiesi grįždavo tuščiomis namo.

O nuo to laiko, kai Meškūčių valakininko sūnus Gaudėšius Antanas prarado Pinčuko pelkėse arklius ir pats vos galo negavo su piršliu, gindamiesi nuo visokių šmėklų, kurios juos kiaurą naktį visai dovijo ir klaidino, viliodamos į liūno eketes, o paskui, kai Dungviėtų išdidus senbernis Juodišius su savo piršliu Keturakiu nuvažiavo nuo stataus skardžio tiesiai į Udruvės ežerą, sudaužė vežimą ir nusuko pačiam geriausiam apylinkės piršliui sprandą, kad tas ne po ilgo net Dievui atidavė savo melagio dūšią, niekas nedrįso, net ir drąsiausieji, važiuoti su piršliais pas Baltaragio dukterį.

Kas čia buvo, niekas tikrai nežinojo. Sklido gandai, kad Baltaragio gražuolė dukra susidėjusi su Udruvės ežero laumėmis ir pats velnias ją pasidabojęs. Kiti net spėliodavo, koks velnias, – ne kuris nors kitas, tiktai pačių Paudruvės pelkių velnias – Pinčukas, visų gerai žinomas ir artimiausias Baltaragio kaimynas. Kiti, nenorėdami tikėti tokiomis paskalomis, tvirtino, kad čia pats tėvas Baltaragis kaltas, nes, be proto mylėdamas dukterį ir būdamas pats raganius (o kad jis turi kažkokių reikalų su velniais ir kitomis dvasiomis, jau seniai žmonėse kalbos sklido), taisą visokius burtus ir pinkles, kad jaunikiai negalėtų atvažiuoti su piršliais ir iš jo paveržti dukterį.

Kaip ten iš tikrųjų buvo, kas žino, tiktai Jurga juokdavosi, išgirdusi tokias kalbas, o senis Baltaragis kaip žemė tylėdavo. Jeigu jau kas prisispyręs klausdavo dėl piršlių su jaunikiais nelaimių, tai Baltaragis tiktai pečiais patraukdavo.

– Turbūt per daug įkaušę buvo, kad neatvažiavo, – kartais atsakydavo. – Malūnas ant kalno, iš tolo matyti, net iš antros ežero pusės. Tai kur čia gali paklysti? Kasdien žmonės į malūną važiuoja, ir niekas nepaklysta.

Tai buvo tiesa. Važiuok į malūną – dieną ar naktį – niekad nepaklysi, o su piršliais net nemėgink – būtinai nususiksi sprandą. Kodėl taip buvo, niekas negalėjo suprasti. Pats Baltaragis numanė, bet nieko negalėjo padaryti. O duktė kasdien vis gražesnė darėsi, tiktai piršlių su jaunikiais, nors kartais ir laukė, nesulaukė. Tada nejučiomis Jurgos linksmosios akys kartais apsiniaukdavo, ir lūpose sustingdavo juokas. Tai matydamas, tėvas vis dažniau užsidarydavo malūne, kažką galvojo, nieko nesugalvodamas, tiktai vis labiau pražildamas. Jis žinojo, kas čia yra, kad piršliai negali atvažiuoti, ir jeigu pirma pro pirštus į tai žiūrėjo ir net patenkintas buvo, tai dabar, kartais išvydams nuliūdusią savo dukterį, graužėsi iš to gailėsčio ir tylėjo kaip žemė.

Tada prakalbėdavo visa burna Švendūbrės ubagyno senmergė davatka Uršulė Purvinaitė, kuri ilgus metus tarnavo Baltaragio malūne ir su kuria ten keisti dalykai atsitiko, kuriais anksčiau niekas nenorėjo tikėti. Bet dabar, kai dėjosi toki nesuprantami reiškiniai, daug kas buvo linkęs patikėti net sena davatka.

II

Ta davatka Uršulė, tokia supintijusi ir prarūgusi moterėlė, amžinai nepatenkinta ir pikta kaip širšė, vieną rytą, sugrįžusi visa dumblina iš Paudrūvės pelkių, pabėgo plūsdamosi iš Baltaragio namų, kuriuose nuo senų laikų tarnavo, ir apsigyveno Švendūbrės ubagyne, kad nebūtų daugiau pagundų.

Apkaltino ji Baltaragį, kad jis – senas raganius, norėjo ją, skaistybės apžadus padariusią mergelę, išleisti ne už ko kito, tiktai už paties velnio, kuris iš seno Paudrūvės pelkėse gyveno ir Pinčuko vardu vadinosi.

Kaip ten buvo – nesuprasi, o pati Uršulė ne visą teisybę sakė, nes ir pati ne viską suprato, o jeigu suprato, tai senmergės drovumas pasakyti neleido. Tiktai vieną dieną, kai jai pritrūko kantrybės belstis po seno našlio namus (iš tikrųjų neteko paskutinės vilties ištekėti už Baltaragio ir pasidaryti tikra malūninkė, apie ką seniai veltui svajojo), atsitiko nuodėmė – netyčia išsprūdo iš jos lūpų baisus žodis, kad eitų nors ir už paties velnio, kad tik nereikėtų daugiau gaišti pas Baltaragį, kurio namuose bergždžiai nuvyto jos jaunystė.

Tuos iš apmaudo pasakytus jos žodžius nugirdo Baltaragis, kažkodėl apsidžiaugė ir net pralinksmėjo, kas su juo retai būdavo.

– Gerai, – sako, – galiu išpiršti. Mūsų kaimynas Pinčukas vienas be pačios pelkėse rūgsta.

Nusigandusi Uršulė persižegnojo ir Baltaragį peržegnojo.

– Atstok, – sako. – Ar nežinai, kad apžadus esu padariusi skaistybėje gyventi?

Nusijuokė Baltaragis ir linksmi tarė:

– Nieko, – sako. – Apžadai apžadais, o kai pamatysi jaunikį su piršliais, tai užmirši visus apžadus.

Supyko Uršulė ir daugiau nekalbėjo su Baltaragiu, bet Baltaragis ir nepasigedo jos kalbos, jis savo darė. Vaikščiojo toks paslaptingas, su klastinga šypsena, tarytum ką apgauti rengdamasis ir jau iš anksto dėl to džiaugdamsis.

Tos klastos neilgai teko laukti. Pirmą subatvakarį, pradėjus temti, pasigirdo piršlių skambalai. Tie skambalai visada Uršulei nueidavo per širdį, ir dabar ji sustojo viduryje kiemo žiūrėdama, į kurį kiemą piršliai pasuks. Apie save net nepagalvojo, tiktai prisiminė visas turtingiausias ir gražiausias Paudrūvės nuotakas, bet žiūri – piršliai pro malūną kaip tik pas juos suka.

– Ar nepaklydo? – apsidžiaugė Uršulė, nes buvo amžinai užsirusčiusi ant piršlių, kurie nei karto pas ją su jaunikiu neatvažiavo.

Bet tuo metu, kai žiopsojo nustebusi Uršulė ir džiaugėsi dėl piršlių paklydimo, juodbėriai žirgai įlėkė į kiemą, ir paauksuota karieta sustojo prie rūtų darželio.

– Kas gi čia dabar? – net nutirpo visa Uršulė.

O iš karietos išlipo toks rimtas su žila barzda ponas ir jaunas ponaitis su prašmatnia skrybėlaite. Nusilenkė abudu Uršulei, ir klausia tas senasis:

– Ar ne čia bus pono Baltaragio garsusis dvaras?

– Ne pono, – sako apmirdama Uršulė, – bet Baltaragio, ir ne dvaras, bet malūnas.

– Tai mums jo kaip tik ir reikia, – sako tas žilabarzdis ponas ir dar žemiau lenkiasi. – Ar priimsite pakeleivingus svečius?

– Labai prašome, – atsakė iš malūno atsiradęs Baltaragis. – Seniai mielų svetelių laukiame.

Nusivedė tada Baltaragis nepaprastus svečius į seklyčią, o paskui ir Uršulę pasikvietė. Kaip ten seklyčioj buvo, net pati Uršulė tikrai nežino, tarsi būtų galvos netekusi ar koks kvaitulys užėjęs. Dabar ji gerai supranta, kad tai buvo seno raganiaus ir jo bičiulių, tikrų velnių, padarytas sąmokslas pražudyti jos skaistybę.

Bet tada nieko nesuprato Uršulė, lyg apkvaišusi buvo, ir atsimena tiktai, kaip saldų midų su piršliu gėrė, kaip širdis alpo nuo meilų jaunikio žodžių. Tokia laiminga buvo, kaip dar niekada gyvenime (mat užkerėta buvo), ir net nežino, kaip ilgai ta laimė truko. Tiktai vėl prisimena, lyg pro sapną, kaip nuo laimės apsvaigusi išėjo iš seklyčios, kaip vedė ją už vienos rankos piršlys žilabarzdis, už kitos jaunikis, jau toks gražus, toks meilus, kad nei sapne nesusapnuotum, o paskui lydėjo patenkintas tas besarmatis, – tolimas giminė, bet blogesnis už priešininką, – Baltaragis, kuris norėjo ją amžinai pražudyti.

Pasodino vargšę Uršulę į aukso karietą, atsisėdo iš dešinės pusės piršlys, iš kairės – jaunikis. Nenustovi juodbėriai žirgai, piršlys ir sako:

– Važiuosime užsakų.

Nusigando ir apsidžiaugė Uršulė, nespėjo nei išverkti mergautinių ašarų. Juodbėriai žirgai kaip slibinai šoko iš vietos, sudundėjo žemė, ir jie nulėkė kaip viesulo pagauti.

Visa laimė, iš tos baimės spėjo Uršulė persižegnoti, sužaubavo tada dangus kryžiumi, ir viskas staiga dingo. Nei karietos, nei piršlio su jaunikiu. Žiūri nusigandusi Uršulė, kad ji Pinčuko liekno¹ viduryje atsidūrusi ir ligi pažastų į maurą įsmukusi. Ir kažkas baisiai traukia ją už kojų, visai nugramzdinti norėdamas.

Suprato tada Uršulė, už ko norėjo ją Baltaragis išleisti, ir pradėjo šauktis visų šventųjų užtarimo, o ypač Švendūbrės Skaisčiausios Panelės, kuri globojo nekaltas mergeles ir saugojo jų skaistybę. Bet Švendūbrė buvo per toli, ar ką, kad į jos šauksmą atsiliepė tiktai pragariškas kvatojimas, ir ji savo akimis pamatė patį liūno velnią Pinčuką.

– Nieko nebus, – jis sako. – Tu man seniai esi pažadėta, ir mano būsi.

– Kaip tavo? – supyko tada ne juokais Uršulė ir stvėrėsi visų savo senos davatkos priemonių.

Nors ir grimzdama į liekną, paskutinėmis jėgomis ištraukė iš mauro dešiniąją ranką ir pradėjo žegnoti Pinčuką. Tas cypdamas ir unksdamas lakstė aplinkui, bet neatstojo. Pagaliau Uršulė išsikapstė iš liekno, nusiėmė nuo kaklo ražančių su škaplieriais ir pradėjo šveisti jais Pinčuką, kur pakliūva: per akis, per ragus ir per pasturgalį. Tas raitėsi, kaip ant žarijų, lakstė po liekną,

¹ lieknas – klampi pieva su krūmais, raistas.

Vincas Svirskis. Okainių koplytstulpio fragmentas

kaip akis išdegęs, bet įsismaginusi Uršulė nei per žingsnį nuo jo neatstojo. Vaikėsi klupdama po pelkes, šventino ražančiumi ir visaip plūdo, kad vargšas velniukas pagaliau neišturėjo, nusikeikė ir tarė:

– Rauk tave devynios tokią raganą! Nenoriu aš tavęs daugiau. Tiktai atstok nuo manęs.

– Aš tau atstosiu! – pagrasino Uršulė, stverdama velniuką už ragų, bet čia gaidžiai pragydo, ir Pinčukas dingo kaip nebuvęs. Uršulės delne liko tiktai kažkokia žievė, lyg nuo šaknies.

Paskui Uršulė dar ligi aušros klampojo po pelkes, negalėdama išsikapstyti, ir tiktai prašvitus, baisiai įpykusi ir purvina, sugrįžo į Baltaragio malūną.

Baltaragis laiku išgirdo pardūkstančią davatką (būtų gal neišgirdęs, jeigu ne Pinčuko išgąstis), spėjo pasislėpti malūne ir duris iš vidaus užremti.

Sugrįžusi Uršulė pasiautėjo, pasikeikė, bet, neturėdama kam apmaudo nugiežti, susirišo savo drabužius į pundelį ir tekina pasileido bėgti Švendubrės linkui. Bėgdama vis dar atsigriždavo ir kairiosios rankos supintijusia kumštimi grasino malūno linkui, o tokia pat dešiniąja – žegnojo ir plūdosi su visu keiksmų stiprumu.

– Visai pasiuto davatka, – galvojo Baltaragis, žiūrėdamas pro malūno langelį į tolstančią Uršulę. – Matyt, nei velnias neįstengia jos pagriebti.